

Grote RATELAAR

OKTOBER - DECEMBER 2024

IVN HEUVELRUG EN KROMME RIJN
KNNV ZEIST HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Activiteiten oktober - november - december

OKTOBER

Dinsdag	01	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Studieavond
Vrijdag*	04	KNNV	Natuurwerkgroep	Werkmiddag
Zaterdag**	05	KNNV	Vogelwerkgroep	Trekvogels tellen
Dinsdag	08	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond
Woensdag	09	KNNV	Midweekgroep	Broekerpad, Scherpenzeel
Donderdag	10	KNNV	Vogelwerkgroep	Noordwaard
Zaterdag	12	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Dartheide
Zaterdag	12	IVN	Wandelwerkgroep	Voorwandelen paddenstoelen
Zondag***	13	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-excursie
Maandag	14	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Determinatieavond
Maandag	14/19	IVN	Cursussen	Paddenstoelen theorie/excursie
Dinsdag	15	IVN+KNNV	Insectenwerkgroep	Afsluitende avond
Vrijdag	18	KNNV	Landelijk Bureau	Inspiratiedag
Zaterdag	19	IVN	Cursussen	Veldexcursie paddenstoelen
Zaterdag	19	IVN	Scharrelkids	Op zoek naar paddenstoelen
Zondag	20	IVN	Wandelwerkgroep	Publiekswandeling paddenstoelen
Dinsdag	22	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond
Woensdag	23	KNNV	Midweekgroep	Amerongse Bos
Zaterdag	26	IVN	Wandelwerkgroep	Voorwandelen Leersums Veld
Woensdag	30	IVN	Beleefweek (meer data)	NP Utrechtse Heuvelrug

NOVEMBER

Zaterdag	02	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Uiterwaard bij Uitweg Lopik
Zaterdag	02	KNNV	Natuurwerkgroep	Landelijke Natuurwerkdag
Zaterdag	02	IVN	Wandelwerkgroep	Publiekswandeling Leersums Veld
Zondag	03	KNNV	Vogelwerkgroep	Zuidwest Friesland
Maandag	04	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Determinatieavond
Dinsdag	05	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond
Dinsdag	05	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Studieavond
Woensdag	06	KNNV	Midweekgroep	Kaapse Bossen
Zaterdag	16	IVN	Scharrelkids	Een heleboel bomen
Dinsdag	19	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond
Woensdag	20	KNNV	Midweekgroep	Noordhout Driebergen
Zaterdag	23	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Breeveen
Zondag	24	IVN	Wandelwerkgroep	Publiekswandeling Spoorzoeken
Maandag	25	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Determinatieavond
Donderdag	28/30	IVN	Cursussen	Vogelcursus theorie en excursie

DECEMBER

Dinsdag	03	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond
Woensdag	04	KNNV	Midweekgroep	Darhuizen Leersum
Dinsdag	10	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Studieavond
Donderdag	12	KNNV	Vogelwerkgroep	Arkemheen
Zaterdag	14	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Landgoed Anderstein, Maarsbergen
Maandag	16	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Determinatieavond
Woensdag	18	KNNV	Midweekgroep	Wallenburg, Austerlitz
Zaterdag	21	IVN	Ledenwandeling	Midwinterwandeling Bornia
Zondag	22	IVN	Wandelwerkgroep	Publiekswandeling bomen

* De natuurwerkgroep heeft elke vrijdag een werkmiddag

** Elke zaterdag t/m 16 november trekvogels tellen

*** De fotografiewerkgroep: excursie op 2e zondag vd maand, avondbijeenkomst: 3e dinsdag vd maand.

Grote RATELAAR

Groene schildwants op atlasceder, bijvangst bomenwerkgroep Foto: Irene van Oosterhout

Van de redactie

Wanneer deze Ratelaar op je mat (of digitaal op je scherm) is beland, zullen de meesten op vakantie zijn geweest. Van mei tot en met september: dicht bij huis of verder weg, gaan we allemaal graag naar buiten. Ook wij zijn op pad geweest en hebben genoten van allerlei moois. En dan is het vervolgens even schakelen om weer achter het beeldscherm plaats te nemen. Maar gelukkig komen zo half augustus de verslagen, foto's, plannen voor werkgroepen en excursies weer binnendruppelen en krijgen we zin om weer een blad voor jullie te maken.

Na een fijne zomer komt de herfst er aan. De dagen worden korter, wie denkt er dan niet aan paddenstoelen en trekvogels? Maar je kunt ook gaan speuren, zelfs naar sporen. Of lees meer over verschillende insecten in deze Ratelaar. Daarnaast starten alle werkgroepen met het vaste of opstartende programma's.

Genoeg redenen om lekker naar buiten te blijven gaan en te genieten van het moois dicht(er) bij huis.

Inhoud (selectie)

- 4 Het klein vliegend hert
- 5 Geschubte inktzwam
- 6 Plantenpracht
Schiermonnikoog
- 7 Vliegende start
bomenwerkgroep
- 9 Scharrelkids
- 10 Sluipen in het Leersumse Veld
- 11 Van het IVN-bestuur
- 14 Fotografiewerkgroep: de
herfst nadert
- 18 Insectenexcursie Korte
Duinen
- 21 Oliekevers
- 24 Van het KNNV-bestuur
- 25 Bomen ABC - wilg

Colofon

Dit is een uitgave van IVN afdeling Heuvelrug en Kromme Rijn en KNNV afdeling Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn.
<https://www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/heuvelrug.knnv.nl>

Redactie: Jan Katsman, Irene van Oosterhout, Marijke Warmerdam

Kopij voor het volgende nummer vóór 15 november naar:
marijke.warmerdam@hetnet.nl (KNNV) of pr@ivnhkr.nl (IVN)
De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen in te korten of te wijzigen.

Drukker: Editoo B.V. te Arnhem
FSC Keurmerk, 130 grams gloss

Foto's omslag:
Torenvalk en herfstbladeren:
Jan Katsman

Het klein vliegend hert

TEKST: ERIK GRUYS

Gedurende een periode van vijf jaar (4 mei 2019 – 5 mei 2024) werden we tweemaal benaderd met de waarneming van een klein vliegend hert (*Dorcus parallelipedus*), respectievelijk één in het Zeister bos en twee kleine vliegende herten in Leersum in Parc Broekhuizen. In beide gevallen ging het om mannetjes.

Omdat deze tot drie cm grote kever niet dikwijls wordt gezien of is gemeld in de insectengroep van onze KNNV-IVN-afdelingen, is op waarneming.nl gekeken naar meldingen gedurende deze periode.

De betreffende kever blijkt in sommige streken van ons land niet zeldzaam te zijn, hoewel het dier onbekend is in Friesland, Groningen, Drenthe en de kop van Overijssel. In de gehele provincie Limburg kan men het insect verwachten. Rond Nijmegen, in het zuidoosten van Noord-Brabant, hier en daar in Gelderland zoals in Zoelen in de Betuwe en ook in onze provincie Utrecht zijn waarnemingen bekend.

Via een kleine zoekactiviteit op waarneming.nl voor de provincie Utrecht alleen bleken daar voor onze vijfjarige periode 122 gevallen te zijn geregistreerd, waarvan de meeste gezien waren in Parc Boekhuizen in Leersum.

Op waarneming.nl in de provincie Utrecht genoemde klein vliegend herten gedurende de periode 4 mei 2019 – 5 mei 2024.

Amerongen bos	3	Nieuwegein	1
Bunnik Amelisweerd	14	Rhenen	20
Leerdam	3	Schalkwijk	1
Leersum bos	4	Schoonrewoerd	1
Leersum Broekhuizen	57	Soest	3
Leersumse Veld	5	Utrecht Oost	2
Linschoten	1	Zeist (div. locaties)	6
Maarsen	1		
		Totaal	122

Het klein vliegend hert is veel minder zeldzaam dan het groot vliegend hert, dat voorkomt in Zuid-Limburg, rond Nijmegen, in en om Apeldoorn en in Mander (Overijssel). Dit is verklaarbaar door het feit dat deze kleine keversoort minder kieskeurig is en de larve ook niet zo groot hoeft te worden als die van de grote tegenhanger. Deze laatste ontwikkelt zich in door wit-rot aangetast vermolmd eikenhout en kan daar tot negen jaar over doen. De larven van het kleine insect maken gebruik van een groter scala aan loofboomsoorten, waarvan het hout aan het vermolmen is, en heeft slechts een paar jaar nodig om groot genoeg te worden voor verpoping. Hierdoor wordt tevens verklaard waarom het insect in het

bijzonder op bepaalde plaatsen werd gezien, zoals bijvoorbeeld in de omgeving van kasteel Zoelen in de Betuwe en Parc Broekhuizen in Leersum. Deze locaties worden gekenmerkt door het voorkomen van veel oude bomen die niet allemaal in even goede staat verkeren. En juist dat gegeven vergroot de kansen op biodiversiteit met een geweldig positieve uitkomst voor deze keversoort.

Eis Kenniscentrum insecten (www.eis-nederland.nl) heeft een simpele determinatie-/zoek-kaart grote kevers op internet geplaatst, waarmee men de betreffende insecten gemakkelijk kan determineren. Ook kan men snel antwoord krijgen via een foto en invoering daarvan in obsidentify.nl.

Onze kever is matzwart van kleur in tegenstelling tot het grote vliegend hert, dat in beginsel bruin gekleurd is. De mannetjes hebben een brede kop, bij de vrouwtjes is deze smaller waardoor mogelijk verwisseling met het vrouwtje van de grote soort zou kunnen voorkomen. Bovendien is er een Blauw vliegend hert met een smalle kop, dat verwarring met het vrouwtje zou kunnen veroorzaken. Deze blauwe is overigens vrij algemeen op zandgronden en in Zuid-Limburg. Een derde, het rolrond vliegend hert, hebben we buiten beschouwing gelaten, omdat deze zeldzame keversoort meer lijkt op een zwarte variant van de neushoornkever dan op de andere vliegende herten.

Het volwassen klein vliegend hert voedt zich met boomsappen vergelijkbaar met het groot vliegend hert. Het is te verwachten dat de mannetjes, die vanaf verpoping in de herfst gedurende de winter in hun poppenwieg zaten te wachten, na uitkomen op zoek gaan naar een vrouwtje. Juist deze rondtrekkende mannetjes zal men het vaakst toevallig kunnen tegenkomen, zoals het exemplaar op de foto.

Klein vliegend hert

Foto: Marit Gruys

De geschubde inktzwam

TEKST: BERT TOLSMA

Ik denk dat eenieder die dit artikel leest zich zal herinneren dat hij/zij wel eens de knotsvormige, later meer openstaande hoeden van de geschubde inktzwam (*Coprinus comatus*) in een berm heeft zien staan. En zoals op bijgaande foto is te zien is de opstelling van al die vruchtlichamen niet erg efficiënt, want ze staan elkaar aardig te verdringen op een naar verhouding klein oppervlak. Nu is de verspreiding van sporen bij inktzwammen toch al niet erg doelmatig; tenminste zo lijkt het. Terwijl bij veel soorten, zeker die met hoed en steel, de wind zorgt voor de noodzakelijke verspreiding is dat bij inktzwammen nauwelijks aan de orde. De hoeden vervloeien van buiten naar binnen en met het druppelen wat daardoor ontstaat vallen de sporen naar beneden en blijven grotendeels rondom de plek op de grond liggen; in hoeverre de wind bij de verspreiding alsnog een rol speelt is mij niet duidelijk. Ik veronderstel dat bepaalde diersoorten het sporenmateriaal als voedsel gebruiken of aan het lichaam (poten) meenemen en op die manier bijdragen aan het transport van de sporen, want de soort komt algemeen voor in ons land. Hij ruikt niet sterk zoals de stinkzwam, maar valt vooral op door de vaak forse vruchtlichamen langs wegen en paden; en vaak in grote aantallen. De witte schubben staan wat af en het centrum is bruingeel. De soort is saprotroof, d.w.z. voedt zich met dood materiaal zoals afval van bomen en planten. Het is dus een nuttige opruimer. Recent verstoorde bodems kunnen al snel bezet zijn door de vruchtlichamen van deze soort. Bijgaande foto is in november vorig jaar gemaakt langs het wandelpad dat loopt naar paleis Het Loo. Het kan bijna niet anders dan dat daar een boom heeft gestaan die gekapt werd en waarvan het wortelstelsel in de grond is achtergebleven.

Geschubde inktzwam

Foto: Bert Tolsma

Misschien lukt ook de andere foto die ik meestuur te plaatsen, want dat is de zwerminktwam (*Coprinellus disseminatus*) die ook massaal op dood organisch materiaal voorkomt, algemeen is, maar..... waarvan de hoeden niet vervloeien. Deze foto kreeg ik van mevr. G. Kortmann uit Zeist en opvallend is de slak die voorbijkroop. Geen zekerheid of dit dier liefhebber is van de inktzwam.

Zwerminktwam

Foto: mevr. G. Kortmann, Zeist

Midweekgroep

De Midweekgroep wandelt eens in de twee weken op woensdagmorgen, het hele jaar door behalve in juli en augustus. De wandelingen zijn 5 à 6 km lang en daar nemen we de tijd voor. We verzamelen ons om 9.30 uur bij het beginpunt van de wandeling. Over meerijden daarnaartoe worden gewoonlijk onderlinge afspraken gemaakt. Op de vrijdag voor de wandeling ontvangen de leden van de groep een bericht nadat eerst de wandeling verkend is. De wandelingen gaan bij slecht weer door, tenzij dat gevaarlijk zou zijn. Na afloop gaan we, zo mogelijk en voor wie dat willen, gezamenlijk ergens koffiedrinken. Aan- of afmelden is niet nodig.

Voor het vierde kwartaal 2024 staan op het rooster:

09 oktober	Broekerpad - Scherpenzeel
23 oktober	Amerongse Bos
06 november	Kaapse Bossen
20 november	Noordhout Driebergen
04 december	Darhuizen Leersum
18 december	Wallenburg Austerlitz

In 2025 is de eerste wandeling op 15 januari en vervolgens om de twee weken.

Inlichtingen bij Freek den Dulk: 06-21287412 of freek@piode.nl

Plantenpracht Schiermonnikoog

TEKST: SOPHIEKE NIJHUIS-BOUMA

Van maandag 24 tot woensdag 26 juni was ik op Schiermonnikoog om geïnspireerd door de wandelgids WaddenWandelen een dagwandeling van zo'n 30 km over dit eiland te maken. Terwijl die dag op het vaste land de temperatuur nogal hoog opliep was het op het eiland wel zonnig, maar met daarbij een verkoelend briesje, kortom prima wandelweer. Mijn wandeling kreeg al snel het karakter van een meditatieve plantenwandeloctocht, want ik kon niet aan een plant voorbijlopen zonder te weten welke dat was. Daardoor moest ik soms wel even afschakelen wat betreft mijn wandeltempo van ruim vijf kilometer per uur, maar stilstaan bij de planten was daarbij belangrijker. Kortom, ik was als het ware één met de planten om me heen, wat veel rust in mijn gedachten bracht, want mijn focus was nu alleen gericht op voor mij reeds bekende of juist nieuwe soorten.

In totaal heb ik tijdens mijn wandeling over het eiland ruim 65 verschillende bloeiende plantensoorten waargenomen. Het gaat te ver om die hier allemaal te noemen, en daarom beperk ik me tot de highlights voor mij. In 2005 schreef ik al in de Convo, de KNNV-voorloper van de Grote Ratelaar, het artikel "Wilde planten op Schiermonnikoog", dat was gebaseerd op tien bezoeken aan Schiermonnikoog in de jaren 2003-2005. Toen kwam ik tot zo'n 60 verschillende bloeiende soorten, wat maar een fractie is van alle soorten die op het eiland voorkomen.

Voor wie Schiermonnikoog en de landschapstypen aldaar niet echt kent, volgt hier eerst even een korte beschrijving. Zoals alle Waddeneilanden heeft Schiermonnikoog aan de Noordzeekant strand en duinen. Daarachter ligt het dorp Schiermonnikoog en richting Waddendijk is er de Banckspolder voor agrarisch gebruik. Het oostelijk deel van het eiland is een krekengebied dat meebeweegt met het Waddenzeegetijde en het meest oostelijke deel daarvan is tijdens het broedseizoen vanaf maart tot half juli niet toegankelijk. Ten zuidwesten van het dorp bevindt zich de Westerplas, nu een ondiepe zoetwaterplas met aan de zuidkant een vogelkijkhut en een vogelscherm. Veel lepelaars en aalscholvers houden zich op bij de plas en als je geluk hebt, laat een ijsvogel zich ook zien.

Mijn wandeloctocht begon vanuit het dorp met een rondje om de Westerplas en vervolgens ging de route door de duinen naar de meest oostelijk gelegen strandopgang. Daarna volgde ik een fietspad in zuidoostelijk richting naar het kweldergebied en tot slot ging ik langs de rand van de polder terug naar het dorp. Op het traject tussen duinen en kwelders zag je aan de hand van de planten die

er stonden, duidelijk de overgang van zoetwater naar zoutwater.

Op Schiermonnikoog komen diverse orchideeënsoorten in grote aantallen voor, waarvan de rietorchis en de moeraswespenorchis op 25 juni uitbundig bloeiden. Ook de vleeskleurige orchis trof ik op diverse plaatsen in bloei aan. Deze laatste soort heeft een holle stengel, wat aan de buitenkant voelbaar is. Langs de kant van de fiets- en wandelpaden kwam de stijve ogentroost veelvuldig voor. Deze halfparasiet werd eeuwenlang als volksmiddel bij oogziekten gebruikt. Tijdens eerdere bezoeken aan het eiland had ik langs het fietspad richting kwelder (Joh. de Jongpad) moeraskartelblad waargenomen. Wellicht door de vele regen het afgelopen halfjaar was het nu massaal aanwezig. Eind vorig jaar was het zo nat op het eiland dat toen sommige fietspaden, waaronder het Joh. de Jongpad zelfs blank stonden. In juni was het ook nog wel nat, want de vallei achter de vuurtoren was erg drassig en daardoor kon ik niet gaan kijken of de groenknolorchis en het rondbladig wintergroen daar bloeiden. Die plantensoorten had ik namelijk tijdens mijn bezoeken destijds daar wel in bloei waargenomen.

Jacobskruiskruid is een plant die ook op Schiermonnikoog vrij algemeen voorkomt. In juni kun je de aanwezigheid ervan gemakkelijk vaststellen als je op planten oranjegele rupsen met zwarte strepen ziet. Dat zijn de voorboden van de sint-jacobsvlinder, een opvallende overdag actieve nachtvlinder. Plantensoorten die ik tijdens mijn wandeloctocht maar op één plaats heb waargenomen, zijn blauw glidkruid, kleine ruit, veldlathyrus en een witbloeiende variant van kattendoorn. In de reeds genoemde gradiënt van zoetwater naar zoutwater manifesteerden zich Engels gras, lamsoor, zilte schijnscurrie en melkkruid, alle in bloei. Ook de bloeiende dopheide aan het begin van de Reddingsweg was een verrassing, want op Schiermonnikoog komt elders namelijk geen dopheide en zeker geen struikheide voor.

Naast alle mooie plantenwaarnemingen, mag die van de duinparelmoervlinder zeker niet onvermeld blijven.

Samenvattend zou je kunnen zeggen dat Schiermonnikoog een eldorado is voor plantenliefhebbers.

Moeraskartelblad

Foto: Jan Katsman

Vliegende start van de bomenwerkgroep

TEKST EN FOTO'S: MARIJKE VAN NOORT

Als leven wordt bepaald door beweging, communicatie en groei, dan voldoet de bomenwerkgroep aan de kenmerken. Grappig is dat de coördinatoren elkaar ooit ontmoet hadden, maar dat de hele opzet van de bomenwerkgroep in plezierige samenwerking via de mail werd geregeld. Ook de introductielesing over authentieke en inheemse bomen was het resultaat van aanvulling van kennis via de mail. Zo kon het gebeuren dat we de kennismaking “in functie” hernieuwden.

Naast contact via e-mail communiceert de werkgroep via een groepsapp voor de last minute berichten. WhatsApp peilingen helpen bij het kiezen van data waarop de meesten kunnen. In deze beginfase worden nieuwe leden en één of meermalen meelopende gasten toegevoegd aan de verzendlijsten. We groeien!

Snel na de (gelijktijdige) ALV's van IVN en KNNV werd een lijst van belangstellenden voor de bomenwerkgroep opgesteld. Er werd een eerste excursie voorzien op 23 april. Dit was een fietstocht, langs verschillende eikensoorten in Zeist, die eindigde met een bui. Ook de tweede excursie, bij Oostbroek, hielden we het niet helemaal droog. De derde wandeling, enkele dagen na de langste dag, ging over bomen uit de rozenfamilie, waaronder veel fruitbomen. We hadden een prachtige wandeling bij Rhijnauwen, met zonsondergang, door bos en polder, met zicht op de gebouwen van het Science Park.

In juli zou het gaan over eikenstrubben en het pinetum van de Paltz. De weerberichten gaven een onzeker beeld, er waren veel mensen op vakantie, dus we hopen dat deze excursie op 24 september inmiddels is doorgegaan. De “eikenstrubbenman” heeft zich verdiept in oude boskernen in de regio. Als het weer op 27 augustus goed was, zijn we inmiddels ook naar Schoonoord geweest.

Veldiep. Dit is te zien aan de kurklijsten die in dwarsdoorsnede een mooi sterretje om de tak vormen. De voor lepen karakteristieke scheve bladvoet houdt deze iep slim verborgen.

Stormpad Leersum, 22 juni, gemengd bos. Je ziet gehavende grove dennen met op de voorgrond opslag van berken, lijsterbes, grove den. Dit was een IVN/ KNNV excursie, waar ook veel leden van de bomenwerkgroep bij waren.

Programma

Voor het eerste najaar van de bomenwerkgroep zijn de data al bepaald, het programma zal in samenspraak opgesteld worden, ideeën genoeg. Dat geldt ook voor excursies in het volgende seizoen.

Vanaf september starten we met één avondbijeenkomst per maand in gebouw Torenlaantheater, Torenlaan 38 Zeist van 20.00- 22.00 uur.

Als inhoud van deze avonden stellen we ons voor dat we per keer één boomsoort uitdiepen aan de hand van een presentatie en een uit te reiken document. Wie alle soortdocumenten verzamelt kan zo zijn eigen bomenboek samenstellen. Verder een determinatie-oefening doen, een boom-biologisch onderwerp bespreken, excursies plannen, bomenboeken of gemaakte foto's bespreken, vragen beantwoorden, etc. Wij hebben er zin in.

Als KNNV- of IVN-leden zich nog aan willen sluiten bij de gezamenlijke bomenwerkgroep dan kan dat bij Marijke van Noort of bij Rene Wassenberg renewassenberg@gmail.com

De data voor deze avondbijeenkomsten zijn: 1 oktober, 12 november en 10 december.

Landelijke Natuurwerkdag

TEKST EN FOTO: SIMONE LAANBROEK

Zaterdag 2 november 2024

Voor de vijftiende keer wordt door de KNNV ZHKR een locatie voor de Landelijke Natuurwerkdag georganiseerd. De eerste tweemaal werden door Frans van Bussel geregeld. Het meedoen met de Landelijke Natuurwerkdag was voor vijf KNNV leden de aanleiding om de natuurwerkgroep op te richten op 13 maart 2012. De natuurwerkgroep bestaat op 13 september dus 12,5 jaar. Er is in die tijd veel gebeurd. Jaarlijks zijn er leden bijgekomen om mee te werken, we hebben om diverse redenen ook afscheid genomen van mensen. Er zijn nu achttien actieve leden. Ook de organisaties waarvoor we het natuuronderhoudswerk doen is toegenomen. Aanvankelijk werkten we alleen voor het Utrechts Landschap, dat is uitgebreid met de ASR, gemeente Soest en tijdelijk de Provincie Utrecht. Heideveldjes opschonen is onze "core business". Daarnaast zijn we bezig met lanen schonen, invasieve exoten bestrijden, de korstmosskapvlakte onderhouden en vrijzetten van lichtminnende bomen zoals jeneverbes, oude eiken en boomlijken. De laatste jaren proberen we in het winterseizoen zoveel mogelijk boompjes te verzamelen voor MeerBomenNu. Zij halen de boompjes op waarna ze gratis worden uitgedeeld voor het herplanten.

Jeneverbes

Foto: Jan Katsman

Al is dit de vijftiende keer dat er een locatie voor de Landelijke Natuurwerkdag wordt georganiseerd, dit wordt de veertiende keer dat we aan de slag gaan. In 2020 werd de Landelijke Natuurwerkdag geannuleerd vanwege Corona. Zoals elke keer, gaan we weer aan de slag voor het Utrechts Landschap. We gaan weer in het Ridderoordse bos aan het werk. Niet op het heideveldje waar het allemaal begon, maar iets westelijk daarvan. Op dat veldje staan naast heide ook een paar jeneverbessen. Het is niet zo'n groot veldje, maar er is sprake van achterstallig onderhoud, dus genoeg te doen om een groep mensen een dag bezig te houden. Op zaterdag 2 november verzamelen we tussen 10.00 en 10.30 uur met koffie en thee. De boswachter komt om wat te vertellen over het gebied en de plannen. Na een instructie gaan we aan de slag. Regelmatig wordt er een pauze gehouden (zelf de lunch meenemen). De boompjes die verwijderd worden, verzamelen we voor MeerBomenNu. Ergens tussen 15.00 en 16.00 uur stoppen we, het is afhankelijk van het weer en hoe het gaat. Om mee te doen aan de Landelijke Natuurwerkdag, kun je via de site van de Landelijke Natuurwerkdag opgeven. Daar komt ook nog wat extra informatie op te staan.

Natuurwerkgroep

De natuurwerkgroep is elke vrijdagmiddag actief aan de slag in verschillende werkgebieden. Er worden onder meer heideveldjes en specifieke korstmossengebieden nagelopen op zaailingen en opschot (jonge takkengroei aan (restanten van) struiken en bomen), jeneverbessen vrijgezet, distels en zuring verwijderd op plekken waar deze planten niet gewenst zijn, Japanse duizendknoop bestreden (De Zoom / Op Hees) en ook Amerikaanse vogelkers wordt op bepaalde plaatsen teruggedrongen.

Iedereen die mee wil doen, éénmalig of vaker, is van harte welkom. Er wordt elke vrijdagmiddag – tenzij het weer te slecht is – gewerkt van 13.30 tot 16.30 uur. Aanmelden kan bij Simone Laanbroek via natuurwerkgroep@ziggo.nl.

Scharrelkids: een nieuw schooljaar tegemoet

TEKST EN FOTO'S: MARTINE TRAGTER

In juni hebben we het schooljaar met Scharrelkids afgesloten met de slootjesdagen. Dat deden we bij Kinderboerderij het Woelige Nest in Driebergen. We hebben geschept in twee verschillende sloten én in de vijver van de kinderboerderij. De kinderen hadden er veel schik in en deden ook een paar spannende vondsten waaronder bloedzuigers, een bijtend bootsmannetje en een libellenlarve die in de emmer een kikkervisjes te pakken kreeg. Loes Sauer en Ilanit Overbeeke gingen mee voor hun stage vanuit de natuurgidsopleiding. Loes begeleidde een leuk spel over (heel toepaselijk) de voedselketen uit het slootjesdagen lespakket van IVN.

We hebben voor Scharrelkids weer een leuk programma bedacht voor het nieuwe schooljaar. We gaan onder andere aan de slag met vleermuizen, spoorzoeken en vroege vogels. De gidsen die meedoen zijn Lucy, Martine en Marga.

We kijken ernaar uit!

Programma Scharrelkids 2024-2025

21 september ('s avonds)	Ondersteboven van vleermuizen
19 oktober	Op zoek naar paddenstoelen
16 november	Een heleboel bomen
14 december	Kerst sfeer in het bos
11 januari	Van wie is dat spoor?
15 februari	Werken in de natuur
15 maart	Kikkers en padden
12 april ('s ochtends)	Vroege vogels
17 mei	Proef de natuur
14 juni	Waterkringloop

KNNV Inspiratiedag

Het Landelijk Bureau van de KNNV organiseert voor de tweede keer een inspiratiedag voor leden van KNNV-werkgroepen. Samen met FLORON, de Nederlandse Mycologische Vereniging en de Bryologische en Lichnologische Werkgroep wordt een mooi programma gemaakt op vrijdag 18 oktober 2024.

Er zal in ieder geval weer gelegenheid zijn om met elkaar in gesprek te gaan en van elkaar te leren. Verschillende citizen-science projecten passeren de revue en daarbij zal er aandacht zijn voor basiskwaliteit natuur.

Voor meer informatie over het programma: vraag het aan de coördinator van je werkgroep.

Sluipen in het Leersumse veld

TEKST: ARIJA JANSEN

Als recent uitgeslopen libellen fan ben ik te porren voor alles wat met deze prachtige dieren te maken heeft. Toen ik de excursie van Jan Katsman in de Ratelaar zag staan sprong ik dan ook een gat in de lucht. Na een paar weken wachten was het tijd om het veld in te sluipen met medeliefhebbers. Met lekker libellenweertje zijn we het Leersumse veld ingetrokken waar Jan al jaren libellen monitort.

Wat als eerste opviel is dat door de vele regen het veld voor een groot deel onder water staat. Niet best voor de vegetatie zoals struikheide en de standaard libellen monitoringroute. Deze is dit jaar anders gelopen hierdoor. Mooi om te zien dat de libellen niet zijn vertrokken door deze overdaad aan water maar zich op beter geschikte plekjes in het veld hebben gevestigd.

We hebben prachtige exemplaren gezien. Allereerst waren er zowel echte libellen als juffers. Echte libellen zijn (meestal) wat groter en robuuster en houden hun vleugels gespreid als ze zitten. Juffers zijn kleiner en ogen tenderder, de meeste uit deze groep hebben hun vleugeltjes opgeklapt wanneer ze zitten. Om als beginner libellensoorten goed te herkennen kan je het beste zoeken naar uitgekleurde mannetjes want de mannetjes en vrouwtjes kunnen er volkomen anders uit zien. Ook is kleur alleen niet voldoende. Dit is bij mannetjes leeftijdsafhankelijk, de blauwe berijping bij bijvoorbeeld pantserjuffers en oeverlibellen komt geleidelijk. Waar je wel goed naar kan kijken en wat redelijk soortvast is, is oogkleur, lijnenpatroon op het lijf en de vleugelvlekken.

Een van de eerste soorten die we zagen is de bruine winterjuffer welke eruit ziet als een vliegend strootje en

zijn vleugeltjes aan een kant van het lichaam houdt wanneer hij zit. Hij overwintert als volwassen juffer in de vegetatie en deze soort is daarmee de soort juffer die het oudst wordt. Andere juffers en libellen overwinteren als ei of larve in het water. Extra leuk is dat de bruine winterjuffers in tandem zaten. Daarbij haakt het mannetje zijn achterlijf achter de kop van het vrouwtje vast in voorbereiding op de paring. Ook de tengere pantserjuffer liet zich zien. Je herkent pantserjuffers aan hun groen/metallic/bronsachtige gloed. De volwassen mannetjes hebben daarnaast blauwe berijping op het lichaam welke per soort verschilt. We hebben ook het bekendere lantaarntje gezien, met zijn blauwe lantaarntje op het achterlijf op segment 8. Maar hij is niet de enige juffer met een lantaarntje, de tengere grasjuffer heeft er ook eentje. Bij hem start het lantaarntje halverwege segment 8 en loopt het door naar segment 9. Goed kijken naar onderliggende kleur en exacte locatie van het lantaarntje is dus belangrijk.

Qua grotere libellen vloog er ook een en ander rond waaronder de zwervende heidelibel, viervlek en vuurlibel. Soms is het lastig om ze te onderscheiden in de verte wanneer je de berijping, vleugelvlekken en oogkleur niet goed kan zien. Dan kan kennis van het gedrag,

Leersums Veld, gevolgen van een nat voorjaar

Foto: Arija Jansen

uit: Libellen van Nederland

vliegperiode in het jaar en de gewenste leefomgeving je helpen bij de determinatie. Zo zet de zwervende heidelibell eitjes af op het water in tandem en gooit het vrouwtje vuurlibel deze solo los op het water. Wij troffen het en hebben de bruinrode heidelibell in tandem eitjes zien afzetten op het water. Het mannetje houdt het vrouwtje vast om er voor te zorgen dat ze daadwerkelijk de door hem bevruchte eitjes afzet en zijn genen doorgeeft aan het nageslacht. Als hij haar loslaat en zij daarna met een ander mannetje paart schraapt dat nieuwe mannetje namelijk het spermapakketje van het eerste mannetje weg om ruimte te maken voor zijn eigen spermapakketje.

Een libellen excursie heeft natuurlijk ook altijd bijvangst, oplettende deelnemers hebben o.a. een hazelworm, een boomvalk en een roodborsttapuit gezien.

Als je je graag verwondert over de natuur raad ik je aan om op je eigen libellenavontuur te gaan. Dit kan overal waar water is. Denk aan het Leersumse veld, de grote vijver in Heidestein of de sloot in de buurt. Het is handig om een verrekijker mee te nemen. Daarvoor is de insectenkijker papillio welke voor dichtbij en veraf te gebruiken is een echte topper. Wanneer je het dier hebt gespot wil je het natuurlijk ook op naam brengen. Dat kan met Obsidentify maar leuker nog is het om de literatuur in te duiken. Dan blijft het gelijk wat beter hangen. Daarvoor kan je het boek Libellen van Nederland van Jan Katsman (mooi!), de KNNV Libellen veldgids (lijvig) of de Jeugdbondsuitgeverij Fotogids Libellen (ideaal voor beginners van alle leeftijden) gebruiken.

Als je daarna de smaak te pakken hebt kan je je, net als Jan, ik en vele medelibellenfans, aan citizen science wagen. Dan voer je je waarnemingen niet lukraak in obsmapp in maar ga je voor de Vlinderstichting op een zelfgekozen traject aan de slag als libellenteller.

Happy hunting!

Van het IVN-bestuur

TEKST: HARRY KERVER

In de vorige grote Ratelaar heb ik een oproep gedaan voor twee nieuwe bestuursleden. Ik ben blij dat er zich zowel voor het secretariaat als voor het voorzitterschap een kandidaat heeft gemeld. In de volgende grote Ratelaar hoop ik daar meer nieuws over te kunnen vertellen.

Als dit nummer verschijnt is het jaarlijkse uitstapje voor actieve leden (op 7 sept) achter de rug. We zijn dit keer te gast bij de afdeling Vecht en Plassen en hebben een programma in en vanuit het Streekmuseum Vredegoed in Tienhoven/Oud Maarsseveen. Leuk om daar eens te gaan kijken. Vanuit het museum zijn er verschillende natuurwandelingen te maken, op het terrein kun je goed parkeren, ook als het museum niet geopend is.

Op 28 september is de jaarlijkse ontmoetingsdag van IVN-leden uit de verschillende afdelingen in onze provincie. Er is een breed aanbod van allerlei activiteiten/workshops/wandelingen. Vanuit onze afdeling levert René Wassenberg een bijdrage middels een bomenwandeling.

De wolf houdt de gemoederen aardig bezig. Den Treek zal nog wel even gesloten blijven voor publiek. Activiteiten met kinderen kunnen voorlopig niet plaatsvinden in gebieden waar wolven zijn gesignaleerd. Het is te hopen dat de wolf met afwijkend gedrag snel zijn natuurlijke gedrag zal gaan vertonen en mensen gaat mijden. Het is duidelijk dat we nog wel lange tijd nodig zullen hebben om te leren omgaan met de blijvende aanwezigheid van wolven in onze omgeving.

Daarbij wat tips uit de laatste KNNV-Nieuwsbrief: In het onwaarschijnlijke geval dat je een wolf tegenkomt: geef 'm de ruimte, drijf 'm niet in het nauw. Ga er niet achteraan of lok 'm niet met eten. Praat hard en gebaar, dat zal het dier afschrikken. Ga er niet op een drafje vandoor, dat wakkert het jachtinstinct aan.

Op het moment van schrijven (26 augustus) is het nog volop zomer. Mogelijk is dat ook nog zo wanneer deze Ratelaar verschijnt. De herfst komt er wel aan, maar ook dan is er buiten volop te genieten. Ik hoop op een goed paddenstoelenjaar. Gelet op de vele en regelmatige regen dit jaar verwacht ik dat zeker. Naast een paddenstoelen-excursie en een paddenstoelen-cursus zijn er veel andere excursies in het najaar. Geniet er van!

Herfstwandeling voor leden

Op zaterdag 21 september is er een herfstwandeling speciaal voor IVN/KNNV-leden op Laag Moersbergen. Dit gebied is aantrekkelijk door een afwisseling van open weiden en gesloten bos. We lopen een route van ongeveer 4 km en nemen genoeg tijd om te kijken wat er allemaal in de natuur te ontdekken is.

Ga je mee? Meld je vooraf aan, dan weten we hoeveel leden we kunnen verwachten. Voor meer informatie kun je terecht bij Judith Pijnacker, telefoon 06-498 745 30.

Wandeling: za 21 sept, 9.30-11.30u

Aanmelden: excursies@ivnhkr.nl

Startpunt: Parkeerplaats aan de Moersbergselaan, Doorn

Cursus Paddenstoelen

De werkgroep Cursussen en Ledenactiviteiten van de IVN-afdeling Heuvelrug en Kromme Rijn organiseert een korte cursus paddenstoelen door Susan Bol en Bert Tolsma. Op maandagavond 14 oktober zullen we voor de pauze een inleiding geven over deze “kinderen der duisternis”. Vragen die aan de orde komen zijn: Hoe en waaraan herkennen we deze soort in het veld? Wat is een steeltjeszwam en wat een zakjeszwam? Trillen trilzwammen en zijn aardappelbovisten eetbaar?

Na de pauze bestuderen we materiaal uit het veld. Het verzoek aan de cursisten is om voor die avond materiaal mee te nemen om dat samen te determineren. Deze theorieavond is in het Walkartcentrum aan de Kerkweg in Zeist.

De veldexcursie houden we op zaterdagochtend 19 oktober. Deze excursie vindt plaats op het landgoed Laag Moersbergen bij Doorn.

Na aanmelding krijg je een bevestiging waarna je de kosten kunt voldoen via een bankoverschrijving.

Cursusavond: ma 14 okt, 20-22u, Walkartcentrum, Kerkweg in Zeist

Veldexcursie: za 19 okt, 9-12u, Landgoed Laag Moersbergen, Doorn

Kosten: theorieavond én excursie: €7,50 voor leden en €10 voor niet-leden.

Aanmelden: bij Harry Kerver via kerverh@gmail.com tot 7 okt. Geef aan als je lid bent van IVN/KNNV

Aantal: max. 20 deelnemers.

Paddenstoelen De Witte Hull/ De Krakeling

Aan de Krakelingenweg in Zeist ligt natuurgebied en landgoed De Witte Hull. Het gebied ligt tussen Het Laantje Zonder Eind en Het Laantje Van Haagens. Het vormt samen met De Krakeling en de Kozakkenput een aaneengesloten gebied. Mogelijk is de naam Witte Hull een verwijzing naar het witte duinzand in combinatie met hull als heuvel. In de loop van de 19e eeuw werd het van oorspronkelijke heidegebied een bosgebied.

Het is augustus nu ik dit schrijf en de dagen gaan alweer korten. Straks wordt het weer herfst, de tijd van de paddenstoelen, zo wordt meestal gedacht. We zien inderdaad de meeste paddenstoelen in de herfst omdat het dan vochtig en koel is én er nog wat warmte in de grond zit van de zomer. Dit is ideaal voor veel paddenstoelen. Maar paddenstoelen kun je het hele jaar door zien, bijvoorbeeld houtzwammen op de beukenboom, zoals de roodgerande houtzwam of een tonderzwam.

In de winter tot het voorjaar vind je de voorjaarskluiszwam in naaldbos (den) op voedselarme wat verstoorde zandgrond of rode kelkzwammen in loofbossen, op dood, vochtig liggend loofhout bedekt met mos. De in allerlei kleuren voorkomende russula's kan je het hele jaar door tegenkomen als het maar niet te droog is. Deze groeien bijvoorbeeld tussen het mos, in gras, in strooisel en dicht bij de bomen waar ze mee samengroeien (mycorrhiza). Zo heb je rode braakrussula's, lichtgele zonnerussula's of blauwgrijze duifrussula's. De straatchampignon kan je

Bruine trilzwam

Foto: Susan Bol

van het voorjaar tot de herfst tegenkomen, bijvoorbeeld langs een paaltje op de stoep. Overal kunnen paddenstoelen boven de grond uitkomen want het mycelium zit bijna overal in de grond.

En welke paddenstoelen gaan we tijdens onze excursie zien? Dat moeten we nog even afwachten, paddenstoelen zijn altijd een verrassing. Komt gezellig met ons mee, ook kinderen vinden het heel leuk om te helpen zoeken!

Voorwandelen: za 12 okt, 10.00u.

Publieksexcursie: zo 20 okt, 14.00u

Start: P-plaats aan het Laantje zonder Eind, Zeist (even voorbij Krakelingweg 21, 3707 HN Zeist, bij ingang ARTA en Witte Hull). Eventueel parkeren aan het einde van de Professor Lorenzlaan. Kom zoveel mogelijk op de fiets

Aanmelden: Susan Bol, 06-810 240 35 of susan_niem@hotmail.com

Roodgerande houtzwam

Foto: Susan Bol

Beleefweek NP Utrechtse Heuvelrug

In de jaarlijkse Beleefweek organiseren we als IVN ook verschillende excursies. Op dit moment staat er eentje gepland, maar er volgt meer:

Herfstwandeling Kaapse Bossen

Wo 30 okt, 13.30-15.30u

Start: Hoek Acacialaan/Bergweg in Doorn

Meer info: kijk op onze website

Aanmelden: verplicht, via jvginkel@kabelfoon.nl

Kijk voor alle activiteiten op:

www.np-utrechtseheuvelrug.nl/beleefweek/

Speuren op het Leersums Veld

Foto: Mark Luinenburg

Velen zijn wel bekend met het Leersumse Veld, als wandelgebied of vanwege de Leersumse Plassen waar in een echte winter fijn geschaatst kan worden. Maar op het Leersumse Veld valt veel meer te ontdekken! Niet alleen vanwege de rijke historie, maar ook de bijzondere variatie aan begroeiing, landschapselementen en diersoorten. Door het jaar heen valt er van alles te beleven en zeker in het broedseizoen, wanneer het gebied weliswaar deels is afgesloten, maar je goede kans maakt om daarbuiten toch bijzondere vogelsoorten te spotten.

Tijdens deze najaarswandeling is het natuurlijk een stuk rustiger op het Veld maar gaan we op zoek naar sporen van vroeger en wat er ook nu nog allemaal te vinden is. Een mooie activiteit voor het laatste weekend herfstvakantie Midden-Nederland. Het belooft een echte IVN-wandeling te worden; leuk en leerzaam, voor jong en oud!

Voorwandelen: za 26 okt, 10.30u

Publiekswandeling: za 2 nov, 14.00u

Start: Veldschuur, Maarsbergseweg18a, Leersum

Inlichtingen: Mark Luinenburg, mrluinenburg@gmail.com of wandelingen@ivnhkr.nl

Op zaterdag 26 oktober is de jaarlijkse Nacht vd Nacht. Of we als IVN-afdeling een activiteit organiseren is nog onbekend. Houd onze website in de gaten. Op deze website kun je alle activiteiten in je omgeving vinden: www.nachtvandenacht.nl/activiteiten/

De herfst nadert

Werkgroep Natuurfotografie

Deelnemers van de werkgroep Natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv kiezen ervoor om op pad te gaan om de mooiste foto's te maken. Per maand wordt een thema gekozen.

Kijk ook eens op de website van de werkgroep: www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl

TEKST: DICK DE ROOIJ

Ieder seizoen heeft zijn bekoringen maar voor de natuurfotograaf is de herfst toch wel het meest interessant. In de vroege ochtend vind je de dauw op een spinnenweb en als je geluk hebt laat de spin zich ook nog zien. Bladeren gaan kleuren in alle tinten geel, oranje en rood en het is een bijzondere ervaring om je wandeling over een tapijt van bladeren te maken. De bosvruchten rijpen aan de bomen en met een macro opname zie je hoe wonderlijk de natuur is. Paddenstoelen in allerlei vormen en kleuren sieren het bos en zijn altijd erg fotogeniek.

Afgelopen maanden is de groep versterkt door Maaïke, Regien, Simeon en Ger als stagiaires van de natuur-gidsenopleiding. Het was heerlijk om enthousiaste mensen mee te maken. Hun eindpresentatie van hun onderzoeksgebieden zal ook geplaatst worden bij de foto's van de fotowerkgroep.

Om al in de stemming te komen zie je op deze pagina's foto's van onze fotogroep van de herfst van vorig jaar.

1

2

3

4

5

- 1 Herfstkleur - Else Nuyten
- 2 Spiegelbeeld - Marlies Langhorst
- 3 Herfstkleur - Dick de Rooij
- 4 Herfstspin - Roel Steenbreek
- 5 Bosvruchten - Corry Kool

Spoorzoeken op Bornia en Heidestein

Op zondag 24 november gaan we wandelen op Bornia en Heidestein deze keer met als motto 'Spoorzoeken'. We gaan op zoek naar sporen uit het verleden zoals de fundamente van een geheimzinnig 'huisje van plezier', oude spoorwegperronetjes, restanten van een pinetum en de plek waar vroeger een zwembad was met een prachtige pagode. Verder zullen we vertellen over bijvoorbeeld de troepen van Napoleon die hier vlakbij gelegerd waren.

Natuurlijk gaan we ook op zoek naar sporen van dieren zoals de vos, ree, das en misschien wel de wolf. We wandelen over het open gekapte deel van Bornia en zien welke invloed het kappen op de natuur heeft.

Publiekswandeling: zo 24 nov, 09.00u

Start: P-plaats van Utrechts Landschap aan de Traaij, vanuit Driebergen na de tunnels onder snelweg en de spoor, aan de linkerkant.

Kom bij zoveel mogelijk op de fiets.

Gidsen: Pim Bredschneijder en Gerard Tenpierik

Aanmelden: Gerard Tenpierik via gtenpierik@ziggo.nl of 06-427 335 84

Hoe zag het er honderd jaar geleden uit..?

Foto: Gerard Tenpierik

Cursus: vogels in herfst & winter

Brandganzen

Foto: Paul Veldhoen

In de herfst vertrekken veel soorten vogels naar het zuiden en tegelijk komen er weer andere soorten vogels aan in Nederland. De standvogels blijven hier jaarrond. Welke vogels kun je waarnemen in de winter en waaraan kun je ze goed herkennen? En waarom trekken vogels eigenlijk? Dit komt aan bod in één boeiende theorieavond en brengen we vervolgens in de praktijk tijdens een leuke excursie.

Voor meer informatie kun je terecht bij Judith Pijnacker, telefoon 06-49874530 of Paul Veldhoen via cursussen@ivnhkr.nl

Na aanmelding krijg je een bevestiging waarna je de kosten kunt voldoen via een bankoverschrijving.

Theorieavond: do 28 nov, 20.00-22.00u

Locatie: Walkartcentrum, Kerkweg 19, 3701 HD Zeist
Excursie: za 30 nov, 9:00-11:30 u, in de Amerongse Bovenpolder

Kosten: theorieavond én excursie: €7,50 voor leden en €10 voor niet-leden.

Aanmelding: tot 20 nov aanmelden; stuur een mail naar cursussen@ivnhkr.nl, onder vermelding van 'Vogels in de herfst & winter'. Geef aan als je lid bent van IVN/KNNV

Max. deelnemers: 25 personen

Midwinter voor leden

Kom op deze midwinterdag naar Bornia en ervaar de stilte van het bos in de winter. Wij organiseren een midwinterwandeling speciaal voor IVN/KNNV-leden. Het terrein is heuvelachtig en het bos is gevarieerd. We wandelen langs heidevelden en een stuifzandgebied met prachtige vliegdenen. We lopen ongeveer 5 à 6 km.

Kom je ook? Meld je vooraf aan via excursies@ivnhkr.nl, dan weten we hoeveel leden we kunnen verwachten. Voor meer informatie kun je terecht bij Judith Pijnacker, via 06-498 745 30.

Ledenwandeling: za 21 dec, 9.30-11.30u
Startpunt: P-plaats Bornia, Traaij (ter hoogte van huisnummer 288), Driebergen-Rijsenburg.
Kom bij voorkeur op de fiets!

Winterbomenwandeling

Het is nog volop zomer als ik deze aankondiging op papier zet. Het winterseizoen heeft zo zijn eigen charmes en wat extra beweging in de maand december kan ook geen kwaad. Als alle loofbomen hun blad hebben laten vallen komen de naaldbomen beter in beeld.

Winterse bomen

Foto: Pieter Meijer

We gaan wandelen in boswachterij Austerlitz. Zo op het eerste gezicht zijn alle naaldbomen groen en gelijk maar als we goed kijken zien we dat er verschillende soorten aanwezig zijn. Heb je zin een stuk te wandelen en heb je belangstelling voor bomen, dan is deze wandeling helemaal geschikt voor jou! Ook kinderen kunnen ook heel goed mee. En wat zou het mooi zijn als de bomen in het bos dan bedekt zouden zijn met een mooie witte laag sneeuw...

Voorwandelen: zat 21 dec, 9.00u
Publiekswandeling: zon 22 dec, 14.00u
Start: Austerlitz, Dorpsplein bij de muziekkapel
Aanmelden: verplicht, tot 20 december, via pietermeijer@planet.nl (ook voor info)

Vogelverslag

TEKST: EMILE SANDERS

8 AUGUSTUS 2024

Visdief

Foto: Ton Goes

Wat een prachtige excursie hebben wij gehad naar de uiterwaarden bij Everdingen op donderdag 8 augustus 2024, waarbij de weersomstandigheden optimaal waren. Wij waren met zijn twaalf en hebben ondanks de rustige vogelperiode toch veel (soorten) vogels kunnen waarnemen.

Direct al bij de start kwam een ijsvogel in de zon langs vliegen, waardoor de prachtige "tropische" zonnige kleuren van je lenzen afspatten. Al snel kwamen ook lepelaars, ooievaars (ook foeragerend op de grond), fazanten en diverse ganzensoorten voorbij vliegen. Na een pauze trokken wij verder over de dijk en kwamen spoedig bij ons tweede spotgebied. De toppertjes hier waren naast de grote zilverreiger ook de kleine zilverreiger, een witgatje, oeverloper en een paartje torenvalken. Niet onvermeld mag blijven een groepje watersnippen en een grutto. Op de terugweg zat een fraaie visdief op een paaltje te rusten. De vele puttertjes lieten zich goed bewonderen; er kwam zelfs een groepje van ongeveer 30 stuks overvliegen. De dag werd afgesloten met een kop koffie of iets anders lekkers bij Caatje aan de Lek.

Gewone mierenzakkever

Foto: Pascal Loosekoot

Eenstipdikkopmot

Foto: Pascal Loosekoot

Insectenexcursie Korte Duinen

TEKST: PASCAL LOOSEKOOT

1 JUNI 2024

Er is altijd iets nieuws te vinden!

Zaterdag 1 juni bezochten we met de insectenwerkgroep de Korte Duinen en het Monnikenbos. Ik had me opgeworpen als gids, wat goed uitkwam omdat ik het gebied misschien al zo'n honderd keer zal hebben bezocht. Toch is er in een dynamisch stuifzandgebied zoals de Korte Duinen altijd iets nieuws te vinden, en dat bleek nu ook weer.

Mieren

Rudolf van Hengel zorgde voor extra uitleg over de in het gebied levende mieren, zoals een aantal bosmieren (behaard / onbehaard). Omdat we extra naar mieren keken viel ook de Gewone mierenzakkever op, een broedparasiet van bosmieren die zijn eitjes in een nest laat vallen.

Op plekken waar de wind het stuifzand over de struikhei heeft geblazen, leven de rupsen van de eenstipdikkopmot (*Scythris empetrella*) die daar tunnels in het zand maken. We bekeken deze zeer zeldzame (en erg kleine) microvlinders. Ze vliegen amper, het lijkt meer alsof ze rondspringen.

Vliegje

Vlakkbij de eenstipdikkopmotten zag Sylvia een klein vliegje

Tetanops myopina (zeldzaam). Vorig jaar door Jeroen Hoek herontdekt in Soest. Voorlopig is het de enige bekende plek in de provincie Utrecht. Maar ja, wie kijkt naar dit soort vliegjes?

Met mijn vlindernet wist ik wat wantsen te vinden, zoals de Schapenzuringrandwants en de Zandschildwants. Ook vonden we een Stomplijfroofvlieg.

Nachtpauwoog rups op struikhei

Foto: Sylvia van Leeuwen

Stomplijfroofvlieg

Foto: Sylvia van Leeuwen

Tetanops myopina

Foto: Pascal Loosekoot

Jeneverbesrandwants

Foto: Pascal Loosekoot

Jeneverbesstruiken

Foto: Pascal Loosekoot

Jeneverbessen

De jeneverbes is één van mijn favoriete struiken (bomen!) om insecten te zoeken. Helaas, door het weer viel het aantal soorten een beetje tegen, toch vonden we typerende bewoners zoals de Jeneverbeskielwants, het Heidelieveheersbeestje, de Jeneverbesrandwants en de Oranje vlekpedaalmot. En een larve van een Oogvleklieveheersbeestje.

Door het matige weer (het was droog, maar wel behoorlijk vochtig en bewolkt) zagen we geen dagvlinders, op de

Kleine snipvlieg

Foto: Anne Janse

Larve oogvleklieveheersbeestje

Foto: Sylvia van Leeuwen

Blauw vliegend hert

Foto: Pascal Loosekoot

rups van een Kleine vuurvliinder (onzeker) na. Ook de libellen bleven beperkt tot één Azuurwaterjuffer. Na de Jeneverbessen grondig bekeken te hebben, ging een deel nog door naar het Monnikenbos, waar in een voormalige zandafgraving een kruidrijk grasland ligt waar onder andere de mannetjesereprijschildwants voorkomt. Die vonden we niet, wel een Bremschildwants. Onder muzikale begeleiding van een direct boven ons roepende raaf bewonderden we een blauw vliegend hert die in een mierennest verzeild was geraakt en zagen we nog een flink aantal poederzakdragers (vlinders, red.).

Vogelwerkgroep

Excursie Noordwaard (donderdag 10 oktober)

De voormalige Noordwaard Polder is een gebied van zo'n 1500 hectare (bijna 3.000 voetbalvelden groot), gelegen tussen de Brabantse Biesbosch en de rivier de Nieuwe Merwede. In vijf jaar tijd is de polder, ooit vooral landbouwgebied, verbonden met de Biesbosch. De Noordwaard is zo veranderd van een binnendijks naar een buitendijks 'doorstroomgebied'. Dit in het kader van het project 'Ruimte voor de Rivier'. De rivier de Nieuwe Merwede krijgt nu meer ruimte, waardoor hoogwater sneller wordt afgevoerd naar zee. Een aantal keer per jaar komt de Noordwaard onder water te staan met name in de winter. Hierdoor is het gebied zeer aantrekkelijk voor vogels geworden. Vele soorten vogels zoals de visarend en de zeearend treffen we hieraan maar ook eenden, weidevogels zoals de Kievieten en tureluurs vinden hier hun voedsel.

We vertrekken om 09.00 uur van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te Driebergen. Circa 13.30 uur zijn wij daar weer terug.

U kunt zich opgeven voor deze excursie tot uiterlijk 07-10-2024. Aanmelden bij Hans van Schaik via het e-mailadres jprvanschaik@gmail.com. U kunt mij ook bellen op nummer 06-23639305. Vermeld of je met de auto komt en hoeveel mensen met je mogen meereizen. Kosten worden gedeeld en voldaan aan de bestuurder.

Trekvogels tellen bij het Trekerpunt (t/m 16 november)

Het tellen van trekvogels is altijd weer een boeiend geheel. Er doen zich altijd verrassingen voor in aantallen en soorten van waarnemingen.

Iedereen die wil en interesse heeft in dit aspect van vogels kijken kan hieraan meedoen en je hoeft je hiervoor niet van tevoren op te geven.

Je kunt de getelde soorten en aantallen nadien per week teruglezen op de website van www.trektellen.nl.

Elke zaterdagmorgen tot en met 16 november 2024 staan wij weer wekelijks op ons vaste punt het Trekerpunt. Er wordt gestart om 08.30 uur en gestopt om 12.00 uur.

Excursie Kleine rietganzen in Zuidwest Friesland (zondag 3 november)

Kleine rietganzen zijn alleen te zien in Zuidwest Friesland tussen half oktober en eind november. We gaan kijken of we ze weer kunnen vinden. Verder kunnen we o.a. kolgans, toendrarietgans, goudplevier en bruine kiekendief verwachten. We stoppen op diverse plaatsen en lopen een kilometer naar een uitkijkhut.

Vertrek om 8.00 uur van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7, Driebergen. Terug om ongeveer 18.00 uur.

We delen de benzinekosten. Totale afstand heen en terug is ongeveer 250 km. Kosten per auto € 62,50, dus bij 4 personen per auto € 16 per persoon.

Aanmelden uiterlijk do 31 oktober bij Nicolien Drost liefst per email: ndrost@droho.nl of per telefoon 030-6563717.

Vermeld of je wilt meereizen of met de auto komt en hoeveel mensen mee kunnen rijden.

Excursie Arkemheen (donderdag 12 december)

Dit is weer een gouden klassieker naar een prachtig vogelgebied in de winterse periode.

De hooggespannen verwachtingen worden hier meestal wel waargemaakt.

Wij denken de zeearend te kunnen bewonderen, naast mogelijk ook een slecht- of torenvalk.

Ook goudplevieren, wulpen, Kievieten, grutto's en vele eenden- en ganzensoorten zullen zich laten zien en vaak in forse aantallen.

En kijken wij vanaf de dijk richting het water, dan zijn zeker nonnetjes, brilduikers en grote zaagbekken te zien, natuurlijk naast al het fraais wat wij hier niet kunnen noemen, omdat anders deze tekst te groot wordt.

Wij vertrekken om 9.00 uur vanaf het sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te Driebergen naar de parkeerplaats bij het gemaal Arkemheen te Nijkerk. Om ongeveer 13.00 uur zijn wij weer terug. De excursie gaat door indien tenminste vier personen zich aanmelden. De uiterlijke datum van aanmelden is maandag 9 december 2024.

De autokosten worden gedeeld. Bij opgave graag aangeven of u met de auto komt naar Driebergen en of u bereid bent andere excursiegangers mee te nemen.

Opgave bij Emile Sanders bij voorkeur via email sepa@xs4all.nl of via 030-229 3810.

Goudplevier

Foto: Jan Katsman

Broedvogel- inventarisatie

Ook dit jaar heeft Nicolien Drost weer een broedvogelinventarisatie gehouden in het Binnenbos (Langbroekerdijk / Sterkenburg). Helaas is er te weinig plaats om het verslag hier op te nemen, maar op onze KNNV-website (<https://heuvelrug.knnv.nl>) is het volledige verslag te vinden, inclusief tabellen van (vrij) talrijke en schaarse soorten.

Oliekevers

TEKST EN FOTO: ERIK GRUYS

Oliekevers (*Meloidae*) vormen een groep bijzondere insecten, waarbij fraai-gekleurde soorten bekend zijn. In ons land gaat het om twee species: de Gewone oliekever (*Meloe proscarabaeus*) en de Blauwe oliekever (*Meloe violaceus*), forse tamelijk donkergekleurde kevers, die veel overeenkomsten vertonen. De kleur is vrijwel overeenkomstig omdat de zwartgekleurde Gewone oliekever een blauwe glans kan vertonen. Bij de blauwe soort zijn de kop en het hals-schild aan de achterzijde in het midden licht ingedeukt. Bovendien verschilt de bestippling van het hals-schild tussen beide soorten. Deze kevers zijn in aantal sterk afgenomen. De gewone soort wordt nog het meest gezien, maar algemeen voorkomend is het dier niet. Het is overigens wel een speciale ervaring dit insect kruipend waar te nemen. Het vrouwelijke dier is namelijk 3-3,5 cm lang en kan een dik achterlijf vol eieren voortslepen. Het mannetje is kleiner en dunner.

Gif

De kever dankt zijn naam aan een olieachtige vloeistof rijk aan giftige terpenoïden, die in lichaamsvloeistoffen voorkomt en bij gevaar kan worden afgescheiden. De concentraties daarvan zijn bij de mannelijke diertjes hoger dan bij vrouwtjes en de stof wordt bovendien bij de paring overgedragen. Dit zou kunnen helpen de eieren tegen predatoren te beschermen. Hoewel er verschillen zijn tussen de aparte soorten wat betreft concentraties gif en de vorming daarvan tussen de geslachten, wordt het door alle oliekever-species gevormd. De gifstof bevat blaartrekkende eigenschappen, waarom men de kevers beter niet kan vastpakken.

Het kevergif wordt vanouds cantharidine genoemd, welk woord verwijst naar de vroegere naam van een van de keverspecies, *Cantharis*. Bij orale opname, bijvoorbeeld omdat al of niet dode kevertjes zich in gras, alfalfa of hooi bevinden, kan het leiden tot ernstige vergiftigingen. Dit is met name in Amerika bij paarden een bekend fenomeen. In Europa wordt dit probleem nauwelijks genoemd. Daar werden kever-preparaten echter vele eeuwen toegepast voor andere doeleinden, zoals medische toepassingen (tegen wratten) en als voorloper van viagra. De 'Spaanse vlieg' (*Lytta vesicatoria*, voorheen *Cantharis vesicatoria* genoemd) is vanouds het meest bekende oliekevertje. Dit groengekleurde insect werd in zuid Europa gevangen om cantharidine-preparaten van te maken. De andere oliekeverssoorten zijn daarvan minder bekend, maar ze zijn zeker geenszins vrij van het cantharidine en dat geldt op alle werelddelen waar soorten voorkomen.

De Spaanse vlieg is dus geen vlieg maar een kever, een oliekever. En onze donkergekleurde oliekevers beschikken wel over een verkort dekschild, maar niet over ontwikkelde vleugels daaronder. Ze kunnen daardoor niet

Gewone oliekever, vrouwtje, op een bospad (zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug in het Zuylesteinse bos tussen Leersum en Amerongen)

vliegen, ze kruipen rond op zoek naar een partner en een geschikt stukje bodem om eieren in te leggen.

Voortplanting

De voortplanting en levensgeschiedenis van de oliekevers zijn bijzonder; ze vertonen een zogenaamde hypermetamorfose. De vrouwtjes leggen tot wel duizend eitjes in de grond nabij bijennesten (Britannica Encyclopaedia) of bloeiende planten waar bijen op af komen. De zeer kleine uitgekomen larven voeden zich met sprinkhaaneieren, vervellen diverse keren (Britannica) en blijven 's winters inactief. Ze hebben drie haakjes aan iedere poot, daarom worden ze een triunguline genoemd. Ze klampen zich vast aan de haren van een bij en vliegen zo mee naar het bijennest.

De bij gaat het nest in om een ei te leggen en/of honing en stuifmeel binnen te brengen. De triunguline verlaat daarbij de hem transporterende bij en eet het ei en de voedselvoorraden op. Hierna vervelt de larve in het geroofde bijennest. Van een beweeglijke, kruipende triunguline wordt het een made-achtige nagenoeg pootloze larve, die zich met de inhoud van het bijennest voedt en nog een aantal malen vervelt. Deze larve heeft een onstilbare honger en kruipt plunderend van nestkamer naar nestkamer rond. Hierna verpopt hij zich voor de tweede metamorfose en komt uiteindelijk als een meer grote (vrouwtjes) of minder grote (mannetjes) oliekever tevoorschijn.

Voorkomen van oliekevers in Nederland

Oliekevers zijn gespot (publicaties van het Kenniscentrum Akkervogels, Zuidlaren):

1. in Zuid Limburg en langs de Maas noordwaarts tot Roermond.
2. langs de grote rivieren westelijk van de lijn Rhenen-Bosch met een zwaartepunt in de Bommelerwaard.
3. het deltagebied vanaf de Biesbosch tot Zeeuws Vlaanderen met een kleine concentratie op de eilanden rondom het Haringvliet.
4. de Wieringermeer rond het Robbenoordbos.
5. Terschelling en Schiermonnikoog.
6. De Oost-Groninger Dollardkust.

Opvallend bij deze locaties was, dat het vinden van de oliekevers plaats vond op plaatsen met actieve kolonies van zandbijen, vaak met diverse soorten bewoners. Tevens blijkt dat meldingen uit zandbij-rijke gebieden op andere plaatsen, zoals de Utrechtse Heuvelrug, niet genoemd werden.

Waarnemingen op de Utrechtse heuvelrug

Grote zwarte kevers werden afgelopen corona-jaren verschillende malen in de omgeving van Leersum waargenomen, echter zonder foto's te maken. Het was ook niet geheel zeker of het om oliekevers ging. Medio maart 2023 konden twee verschillende exemplaren worden gespot op verschillende locaties en in de nabijheid van plaatsen waar het jaar er voor grijze zandbij-kolonies waren gezien. Er werden met de telefoon foto's gemaakt en hiermee kon achter de computer determinatie plaats vinden, met verifiëring daarvan door respectievelijk Linde Slikboer (Leiden) en Niels Godijn (Zuid Laren).

Eind maart kon op de locaties worden vastgesteld dat de zandbijen daar nog waren.

Op 21 maart waren er mannetjes, 23 maart ook vrouwtjes. Daarna was het koud en regende het, even niets meer. Vanaf 29 maart waren de kolonies weer volop actief, vooral met mannetjes. De vrouwtjes Grijze zandbijen waren allicht naar wilgenkatjes op zoek, en dat is vanaf de betreffende kolonies meer dan een kilometer ver, want in het bos staat niet één wilg. Ze moeten naar een paar wilgen op het Leersumse Veld of richting rivierdijk bij Amerongen vliegen om wilgen te kunnen vinden.

Dankwoord.

Dank is verschuldigd aan Linke Slikboer, Naturalis Leiden en Niels Godijn, Kenniscentrum Akkervogels Zuidlaren voor hulp en informatie.

Vogelweekend Lauwersmeer

TEKST EN FOTO'S: NICOLIEN DROST

24-26 MEI 2024

's Ochtends komt Hans van Schaik Rudi en mij ophalen en rijden we naar Zoutkamp. Het weerbericht belooft nogal wat regen dus Hans besluit niet te gaan kamperen maar in ons huisje te komen slapen. Aangekomen op de camping blijken voor ons huisje tientallen zwarte naaktslakken te zitten.

's Middags gaan Hans, Rudi en ik naar Ezumakeeg. De gewone route is afgesloten omdat er een brug wordt gerepareerd, maar we komen er toch via wat weggetjes alleen voor bestemmingsverkeer. Maar dat zijn we natuurlijk. Hier zien we twee paar steltkluten en horen we een roerdomp.

De andere twee deelnemers, Wiek en Gerry, zitten ook in een huisje op de camping. En er zit ook een KNNV-stel op de camping, Angelie en Gerard, die vragen of ze zich bij

Steltkluut

wat excursies kunnen aansluiten. Dat is natuurlijk OK. 's Avonds gaan we naar de hut bij het Jaap Deensgat. Hier zitten vooral veel krakeenden en bontbekplevieren, maar het leukste zijn de boerenzwaluwen die in de hut broeden. Zaterdag gaan we eerst naar de voormalige camping "De Pomp". Op de parkeerplaats horen we meteen al een wielewaal. Het is somber en druilerig weer. Tijdens een wandeling horen we veel vogels zingen: zwartkopje, rietzanger, snor en kleine karekiet. We rijden via een omweg naar Anjum voor een kop koffie. Daarna weer naar Ezumakeeg via een klein weggetje. We zien o.a. steltkluten en kleine zilverreigers, en er komt een roerdomp aanvliegen. Hij landt bij een smalle rietkraag vlakbij en stapt snel naar de rietkraag langs de weg. Daar verdwijnt hij. We gaan terug naar de camping en eten 's avonds in "Het Booze Wif" in Lauwersoog.

Zondag is het mooi weer geworden. We gaan eerst naar de akker van de morinelplevieren. Die blijken er niet meer te zitten. Dus door naar Paesens/Moddergat. Daar lopen we de dijk op die de Waddenzee insteekt. Het is opkomend water. In de verte zien we rotganzen en vrouwtjes eidereenden met een heleboel jongen. En een grote groep steltlopers. Rosse grutto's, zilverplevieren en kanoeten. Allemaal volop in broedkleed. Ook zit er nog een groep wulpen.

Het is oostenwind dus het water komt niet erg hoog. Zodra het hoogwater is lopen we terug naar de auto's. We rijden terug naar huis en krijgen in Friesland nog een enorme onweersbui op onze kop. Maar het was een prachtig weekend met veel vogels en toch nog even mooi weer.

Roerdomp, altijd lastig te fotograferen, maar gelukt (in een regenbui)!

Planten in de Kalkeifel

TEKST EN FOTO'S: ARNOUT IMHOF

6-9 JUNI 2024

Het jaarlijkse (kampeer)weekend van de plantenwerkgroep ging dit jaar naar de Eifel. In een deel van de Eifel, een ruim gebied rond het stadje Blankenheim, komt een dik pakket kalksteen aan de oppervlakte, wat zorgt voor bijzondere leefomstandigheden voor planten en dieren. Het gebied staat daarom bekend als de Kalkeifel. De kalkrijke bodem maakt ook dat er al duizenden jaren lang mensen van de landbouw leven. Het is bovendien een heuvelachtig gebied, dat doorsneden wordt door tal van beken en riviertjes. Op de steilere hellingen en heuveltoppen liggen vandaag de dag de interessante natuurgebieden: kalkgraslanden en hellingbossen met hier en daar enkele uitstekende rotsen. Vooral de hellingen die op het zuiden gericht zijn kennen een extreem milieu, waardoor er bijzondere soorten planten kunnen gedijen. Het leuke aan de Eifel is bovendien dat, hoewel de meeste plantensoorten er ook tot de Nederlandse flora behoren, ze in de Eifel veel minder zeldzaam zijn. We kunnen ze dus veel makkelijker te zien krijgen en eens goed bekijken. In dit verslag worden alleen de meest bijzondere planten benoemd, maar de meeste ervan kun je terugvinden in de flora's van Heukels of Eggelte. Dit is bijvoorbeeld het geval met alle 18 soorten orchideeën die we hebben gezien.

Zwartblauwe rapunzel

Omdat de Kalkeifel ook nog altijd een uitgestrekte regio is met vele interessante natuurgebieden, hebben we vier dagen voor ons bezoek uitgetrokken. Het weer was uitstekend: zonnig, maar met 18-20 graden aangenaam koel. Met enkele afmeldingen arriveerden twaalf deelnemers op donderdag 6 juni bij het plaatsje Stadtkyll, waar sommigen hun tenten opzetten en anderen hun pension of huisje betrokken. Dezelfde middag nog klommen we door het plaatselijke hellingbos omhoog. Al meteen werd de zwartblauwe rapunzel gezien, die in Nederland op het randje van uitsterven staat, maar die we dit weekend nog vaak zouden tegenkomen. Daarnaast was de bosbodem rijk begroeid met andere typische planten van kalkrijke bossen, zoals kranssalomonszegel, bosbingelkruid, knollathyrus, bolletjeskers, bosooievaarsbek, boswederik, boszegge en bosmuur.

Bloedooievaarsbek op het vlinderpad

De volgende ochtend vertrokken we al bijtijds naar Nettersheim, waar we het Urfttal in wandelden via het 'vlinderpad'. Het aantal dagvlinders viel dit weekend weliswaar wat tegen, maar we zagen toch leuke soorten als dwerg- en klaverblauwtje, boswitje, bont dikkopje en diverse soorten parelmoervlinders. Het aantal plantensoorten in dit beekdal viel gelukkig niet tegen.

Kalkgrasland bij Nettersheim met bolrapunzel (blauw) en paardenhoefklaver (geel) tussen bergdravik (de hoge grashalmen) en bevertjes.

Onder het gekoer van zomertortels zagen we onder meer bijzonderheden als paardenhoefklaver, wildemanskruid, geel zonneroosje, pijlbrem, bergklaver, liggend bergglas, aardkastanje, kamzwartkoren en bloedooievaarsbek. Op een stenig hellinkje stonden nog ruige scheefkelk, echte gamander en kogelbloem, een verwant van ons zandblauwtje.

Dit was echter maar een voorproefje vergeleken bij onze volgende bestemming: het Gillesbachtal bij Marmagen. Dit magnifieke kalkgrasland staat vol met grote muggenorchis, vliegenorchis, grote keverorchis, bergnactorchis, kleine pimperl, bolrapunzel en gevlekt biggenkruid. Ook enkele late mannetjesorchissen bloeiden nog. Het talrijke wildemanskruid was al uitgebloeid, maar droeg natuurlijk zijn opvallende pluizenbollen. Het herfststijloos wachtte geduldig op de nazomer. In de hellingbosjes in dit dal vonden we nog het bleek bosvogeltje (ook een orchidee), heekkruid (een eigenaardige schermbloem met een onregelmatig samengesteld scherm) en stofzaad, een plant zonder bladgroen die zijn voedingsstoffen met behulp van schimmels uit de afbraak van strooisel haalt.

Heuvels met tweehuizig rozenkransje

Zaterdag brachten we grotendeels door in het natuurgebied de Alendorfer Kalktriften. Onze route was een rondwandeling over de drie heuvels rond het dorpje Alendorf die deels begroeid zijn met kalkgrasland dat bespikkeld is met de voor schapen onsmakelijke jeneverbes. Op de Kalvarienberg met zijn weidse uitzicht bloeide de wilde akelei en het tweehuizige rozenkransje,

dat in Nederland nu zeer zeldzaam is geworden. Daarnaast ook hier weer veel bolrapunzels, paardenhoefklaver, veldsalie, muggen- en keverorchissen, maar ook de poppenorchis. Verder zagen we nog duifkruid, kalkwalstro, kalkogentroost, esparcette, ruige weegbree en rozetten van de aarddistel. Op weg naar het restaurant in Ripsdorf brachten we nog een bezoek aan een klein kalkmoerasje, dat vreemd genoeg op de top van een heuvel lag. Hier was de begroeiing meer ingetogen, maar toch bijzonder genoeg: tussen het veenmos groeide onder meer kleine valeriaan, vlozegge en moeraskartelblad. De avondexcursie ging naar Steinbüchel, waar enkele bloemrijke akkers en een borstelgraslandje met onder ander valkruid en pijlbrem te vinden zijn.

Vogelnestjes (orchideeën)

Op de laatste dag ging de excursie naar het Seidenbachtal en de Froschberg, bij de plaats Blankenheim. Bij het parkeerplaatsje in het bos werden al meteen vogelnestjes gespot. Ik bedoel natuurlijk de bladgroenloze orchideeën, die ook weer van strooiselafbraak leven. Buiten het bos ontvouwde zich een ware bloemenzee. Teveel om op te noemen, maar hier vonden we nog meer bijzonderheden als kuifvleugeltjebloem, grote brunel, viltroos en wondklaver. Daarnaast ook opvallend veel walstrobremraap met zijn gastheerplanten geel en glad walstro en de centauriebremraap woekerend op de grote centaurie. En nog meer orchideeën: groene nachtorchis, hondskruid, bruinrode nachtorchis en aangebrande orchis. Al met al een bijzonder bloemrijk en leerzaam weekend.

Grote muggenorchie en vliegenorchis in het Gillesbachtal

Van het KNNV-bestuur

TEKST EN FOTO: NICO BOLLE

Het is wel even omschakelen om een stukje te schrijven voor het herfstnummer van de GR terwijl het nu in augustus rond de 30 graden Celsius is. Bij aanvang van de herfst gaan de werkgroepen van paddenstoelen en mossen weer in de hoogste versnelling en is er de afsluitavond van het insectenseizoen. De vogeltrek is dan aan de gang, leuk voor de vogelwerkgroep met tevens de vogelcursus in hun pakket. Het wandelen, de bomen aanschouwen en natuuronderhoud gaat ook onverdroten door. Hulde aan de inzet van de coördinatoren van al deze werkgroepen. Naast al deze activiteiten is er ook een landschapscursus aan de gang o.l.v. Wim van der Ende. Heb al eerder gememoriseerd dat voor een gezond verenigingsleven ook voldoende bestuursleden nodig zijn. Helaas zitten we op dit punt in een dipje (Zijn we door de ondergrens gezakt?). Als er niemand bijkomt zitten we eind najaar met nog maar drie bestuursleden. Dit is echt te weinig. De voorzitter, secretaris en penningmeester. Lieke Versantvoort gaat komend najaar Kiki Hoogeveen vervangen als penningmeester wat eerst nog door ALV volgend jaar bekrachtigd zal moeten worden. We zijn op zoek naar een natuurhistorisch secretaris, pr-bestuurder en algemeen bestuurslid, zodat onze afdeling beter kan floreren. Bij de secretaris, Marijke van Noort of bij mij kan men terecht als men zich wil inzetten op een van deze functies van onze mooie afdeling. Heel veel plezier de komende tijd met de genietingen van de natuur.

Stadsreus

Bomen ABC - Wilg

TEKST EN FOTO: PIETER MEIJER

De wilg is beeldbepalend in het lage deel van ons land. De wilg hoort van nature thuis in waterrijke gebieden: je ziet dat bijvoorbeeld in rietlanden waar geen riet meer wordt geoogst; dan groeien er al gauw wilgen, natuurlijke successie dus. De wilg is een pioniersoort met een grote lichtbehoefte: later zullen andere bomen (elzen, berken) het overnemen. Er zijn plekken waar andere bomen het niet uithouden door overstromingen, zoals uiterwaarden, dan blijft het een wilgenbos.

De wilg is al sinds mensenheugenis ook een cultuurboom. Van dunne en taaie twijgen werden visfuisen gevlochten en manden gemaakt. In de prehistorie heeft men ongetwijfeld wanden van huizen van wilgentenen gevlochten en vervolgens aangesmeerd met klei of leem. Later werden van dikkere wilgentakken matten gevlochten als basis in de dijkenbouw; dit noemt men rijshout. Tegenwoordig wordt voor de dijkenbouw materialen van kunststof gebruikt. Wilgenhout wordt steeds minder gebruikt maar er is één sector met groei: in de uitvaartbranche worden steeds meer uitvaartmanden van wilgen gebruikt.

In ons landschap zien we de betekenis van de wilg als cultuurboom nog steeds terug. Grienden, die bestaan uit rijen knotwilgen waarvan ongeveer elke 5 jaar het hout geoogst werd, worden nog steeds in stand gehouden als cultuurmonument én vanwege hun eigen natuurlijke waarden. Langs heel wat sloten en wegen staan knotwilgen die periodiek worden geknot. Op de plek waar de takken worden afgezet ontstaat op zo een kop of een knot, waarop weer takken ontspruiten. Door vele knotwilgenploegen wordt daarmee het karakteristieke polderlandschap in stand gehouden. Oude -soms holle- knotwilgen zijn juweeltjes. Wilgen zijn gemakkelijk te vermeerderen: steek een tak in de grond en er groeit weer een boom uit.

Wilgen zijn lastig op soortnaam te brengen: zij vormen hybriden tussen de soorten en er zijn vele geselecteerde cultuurvormen ontstaan. Bijzonder is dat wilgen geen windbestuivers zijn zoals verwante soorten maar als uitzondering insectenbestuivers. Daarom zijn de bloemen van wilgen gekleurd: om insecten te lokken. Menig geel bloeiend wilgentakje verfraait in het vroege voorjaar het huis tussen een bos narcissen.

Iedereen die bomen leert onderscheiden zal vermoedelijk als eerste de treurwilg hebben herkend. In elk stadspark en op menig begraafplaats staat langs het water een treurwilg, die - mits er voldoende ruimte is - tot een monumentale boom kan uitgroeien. De gele takken hangen in het vroege voorjaar sierlijk naar beneden en kondigen de lente aan. De wilg is tweehuizig, dat wil zeggen dat er mannelijke en vrouwelijke bomen (struiken) zijn. De mannelijke bloeiwijze worden katjes genoemd (men kan er een kattenstaart in zien); bij sommige wilgen zijn deze geel door de meeldraden.

In de natuurgeneeskunde is salicine een bekend middel tegen koorts en pijn. De Latijnse naam van wilg is Salix en daarvan is salicine afgeleid. Een vorm van salicine komt in de hele boom voor maar vooral in de bast van de wilg (en populier). Rond 1900 kon deze stof in het laboratorium nagemaakt worden en kwam op de markt als aspirine.

Wilgenhout is goed bewerkbaar. Ooit heb ik zelf een paar klompen uit wilgenhout gemaakt en uit eigen ervaring weet ik dat zij langer meedingen dan klompen uit populierenhout. Uit opgravingen in Amsterdam is bekend dat houten schoeisel tot in de zeventiende eeuw van wilgen gemaakt zijn. Pas daarna is men overgestapt op populierenhout.

Wilgen spelen ook een rol in de taal, in de spreekwoorden. Een violist hangt zijn strijkstok in de wilgen of de schrijver haar pen. Het is een manier van zeggen dat men stopt met activiteiten die men jarenlang heeft uitgeoefend.

Knotwilgen Landgoed Sandenburg

Werkgroep mossen en korstmossen

Het vorig seizoen hebben we extra aandacht besteed aan Heidestein, Bornia en Noordhout in verband met de beheerevaluatie die Het Utrechts Landschap dit jaar doet. We hebben onze bevindingen vastgelegd in een verslag voor de beheerder. Het verslag staat ook op onze website in de kennisbank.

Het Utrechts Landschap is blij met onze inventarisatie, mede omdat mossen en korstmossen niet in hun standaard monitoring zitten. Wij vonden het ook van toegevoegde waarde, dus gaan we komend seizoen opnieuw een gebied nader bekijken waar in 2025 een evaluatie van het *beheerplan* wordt gedaan: Sandenburg – Dartheide – Breeveen – Hoge Ginkel. Dit wisselen we af met andere gebieden om hele andere soorten te zien.

Er is elke drie weken een excursie. We kijken zowel naar mossen als korstmossen. Elke excursie start om 10.00 uur op de parkeerplaats van de sportvelden naast Slot Zeist, of wat later ter plaatse voor wie rechtstreeks naar het excursiegebied gaat. Einde wandeling circa 13.00 uur. Een week voor de excursie sturen we een mail voor de laatste info. We horen het graag als je met de auto naar het Slot komt en mensen mee kan nemen. Wil je op de mailinglijst, stuur een mail naar jan@natuurverkenner.nl. Na elke excursie is er op maandagavond een determinatieavond in het Torenlaantheater van 20.00 tot 22.00 uur. We bekijken de meegenomen soorten onder de microscoop. Het beeld kunnen we projecteren zodat we samen naar de kenmerken kunnen kijken.

Op 31 augustus gaan we samen met alle werkgroepen het gebied bij de nieuwe Triodosbank inventariseren. Als dit nummer van de Grote Ratelaar uitkomt is dat al geweest.

Zaterdag 12 oktober, Dartheide

Een bosgebied op de flank van de Heuvelrug bij Leersum. Ook een open veldje met ven en heide. Vertrek 10.00 uur van het Slot per auto, om circa 10.20 uur start wandeling vanaf de parkeerplaats aan de Utrechtse Baan nabij de Maarsbergseweg, circa 650 m van de rotonde bij Leersum.

Zaterdag 2 november, Uiterwaard bij Uitweg

Hier gaan we kijken naar de (korst)mossen op de stenen aan de oever. Tal van soorten komen in Nederland alleen in dit biotoop voor. Hun naam begint dan ook vaak met rivier-, water-, uiterwaard-, kribben- etc. Er zijn ook kleine zandige oeverwallen met weer heel andere soorten. Vertrek 10.00 uur van het Slot per auto, om circa 10.30 uur start wandeling vanaf de dijk, ongeveer 1,5 kilometer na camping Klein Scheveningen.

Kussentjesmos

Foto: Bert Geerdes

Zaterdag 23 november, Breeveen

We doen vandaag het noordelijk deel, grenzend aan het Leersumse Veld. Droge heide met stukjes open zand (*Cladonia*'s!), vochtige hei, een vennetje en bos. Vertrek 10.00 uur van het Slot per auto, om circa 10.20 uur start wandeling vanaf de parkeerplaats van Staatsbosbeheer aan de Maarsbergseweg (Leersumse Veld).

Zaterdag 14 december, natuurontwikkelingsgebied

Mandersloot op landgoed Anderstein, Maarsbergen
24 Jaar geleden is hier 15 hectare agrarisch grasland afgeplagd voor de ontwikkeling van soortenrijk nat schraalgrasland. De orchideeën groeien er inmiddels ruimschoots, maar hoe zit het met de mossen en de korstmossen? Daar is alleen nog maar oppervlakkig naar gekeken. Dat doen wij beter. Vertrek 10.00 uur van het Slot per auto, om circa 10.15 uur start wandeling vanaf Ringelpoelweg nummer 1, op de hoek van de Brummelsbergen.

De determinatieavonden zijn maandagavond 14/10, 4/11, 25/11 en 16/12 steeds van 20.00 tot 22.00 uur in Torenlaan 38 in Zeist.

Paddenstoelen werkgroep

De komende bijeenkomsten zijn op dinsdagavond 8 en 22 oktober, 5 en 19 november en 3 december. Alle data zijn om de twee weken. De bijeenkomsten zijn in het Torenlaantheater aan de Torenlaan 38 in Zeist. Mocht je belangstelling hebben, kom eens kijken! Meer informatie bij: Bert Tolsma (030-6959861, lpolsma@gmail.com) en Mirjam Veerkamp (0343-551905, veerkamp.berg@planet.nl).

Wie doet wat?

IVN AFDELING HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 24,00 per jaar. Aanmelden: www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/lidmaatschap. Voor vragen over lidmaatschap of automatische incasso, adreswijzigingen of opzeggingen kun je terecht bij de IVN Servicedesk (info@ivn.nl). Donateurs kunnen wijzigingen of afmelding doorgeven via ledenadministratie@ivnhkr.nl

Voorzitter a.i.	Harry Kerver, voorzitter@ivnhkr.nl
Secretaris	Moniek Löffler en Anne France Zijsling, secretaris@ivnhkr.nl
Penningmeester	Miranda de Ruijter, penningmeester@ivnhkr.nl Bankrek. afdeling: NL65INGB0001572287
Bestuurslid/beheer	Pim Bredschneijder, p.bredschneijder@ivnhkr.nl
Vertrouwenspersoon	Sylvana Bouwens, vertrouwenspersoon@ivnhkr.nl
Cursussen	Judith Pijnacker, judithpijnacker@gmail.com , 06 4987 4530
Jeugd	Lucy van de Vijver en Martine Tragter, scharrelkids@ivnhkr.nl
Natuurkoffer	Sjoukje van der Meer, s.vdmeer@xs4all.nl
(Wandel)excursies	Pieter Meijer - 06 1007 9477, Geert Kuitenbrouwer - 06 5390 9363 wandelingen@ivnhkr.nl
Projecten	Kijk op de website (werkgroepen en projecten) voor actuele informatie
PR/Redactie Grote Ratelaar	Irene van Oosterhout, pr@ivnhkr.nl
Website	www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn
Nieuwsbrief	Lucy van de Vijver, lucyvandevijver@hotmail.com
Facebook	www.facebook.com/IVN.HeuvelrugEnKrommeRijn
Instagram	https://www.instagram.com/ivnheuvelrugenkrommerijn

KNNV AFDELING ZEIST, HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 34,50 per jaar, inclusief abonnement op Natura. Huisgenootleden € 13,00 per jaar en Ratelaar-leden € 16,50 per jaar. Bankrekening NL93INGB0003720624 t.n.v. KNNV Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn. Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar bij de ledenadministratie.

Voorzitter	Nico Bolle, 06-23271152, voorzitter@heuvelrug.knnv.nl
Secretaris	Marijke van Noort, 033-8888827, secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Natuurhistorisch secretaris	Lieke Versantvoort, 030-6562463, nhsecretaris@heuvelrug.knnv.nl
Penningmeester	Kiki Hoogeveen, 030-6932353, penningmeester@heuvelrug.knnv.nl
Ledenadministratie	Sophieke Nijhuis, 030-6567910, ledenadministratie@heuvelrug.knnv.nl
Midweekgroep	Freek den Dulk, 06-21287412, freek@piode.nl
Vogelwerkgroep	Nicolien Drost, 030-6563717, nicolien@droho.nl
Natuurwerkgroep	Simone Laanbroek, 06-57075182, natuurwerkgroep@ziggo.nl
Website/webmaster	heuvelrug.knnv.nl / H. Verschuren, 06-15554910, verschuren.herman@gmail.com
Redactie Grote Ratelaar	Marijke Warmerdam, 06-21286243, marijke.warmerdam@hetnet.nl Jan Katsman, 06-22474760, jan.katsman@planet.nl
Redactie digitale nieuwsbrief	Paul Bodengraven (paul@paulrealiseert.nl), Nico Bolle, Jan Katsman, Lieke Versantvoort, Marijke Warmerdam

GEZAMENLIJKE WERKGROEPEN IVN EN KNNV

(Korst)mossenwerkgroep	Bert Geerdes, 06-20743202, bert.geerdes@xs4all.nl Jan Ensing, 06-31662069, jan@natuurverkenner.nl
Paddenstoelenwerkgroep	Bert Tolsma, 030-6959861, lptolsma@gmail.com Mirjam Veerkamp, 0343-551905, veerkamp.berg@planet.nl
Insectenwerkgroep	Anne Janse, 06-46073110, anne.janse@gmail.com
Natuurfotografie	Dick de Rooij, dickderooij@gmail.com , www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl/
Plantenwerkgroep	Arnout Imhof, 0343-539920, a.imhof@ziggo.nl
Bomenwerkgroep	Marijke van Noort (secretaris@heuvelrug.knnv.nl), René Wassenberg (renewassenberg@gmail.com)

INDIEN ONBESTELBAAR: GILDENRING 33, 3981 JJ BUNNIK

 Beleef de natuur

Binnenbos

Foto: Nicolien Drost